

СУБ'ЄКТИ УПОВНОВАЖЕНІ НА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ

ENTITIES AUTHORIZED TO PREVENT CORRUPTION IN THE MILITARY SPHERE AND OTHER MILITARY FORMATIONS

Шатрава С.О., д.ю.н., професор,
завідувач НДІ проблем досудового розслідування
Харківський національний університет внутрішніх справ

Пашенко С.М., доктор філософії (PhD)
старший викладач кафедри військового права
*Військово-юридичний інститут
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Лещенко Д.О., ад'юнкт
відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ

У науковій статті доведено, що для запобігання та боротьби з корупційними проявами та ризиками в середині обороно-промислового комплексу необхідно вживати ряд комплексних заходів, таких як тотальна діджиталізація всіх процесів пов'язаних з його роботою, з метою здійснення тотального контролю за роботою чиновників, уповноважених на забезпечення функціонування оборонного комплексу, контролю за рухом коштів та іншими важливими аспектами. Кінцевою метою цих заходів є повна прозорість всіх процесів, що відбуваються в оборонно-промисловій індустрії. Водночас, успішна робота суб'єктів, уповноважених на запобігання та протидію корупції в військовій сфері, є ключовим інструментом в протидії даному негативному явищу. Створення наглядових органів за участі представників міжнародних партнерів є ще одним вагомим кроком вперед у відношенні розвитку державної програми щодо подолання корупції в оборонній сфері.

З метою поліпшення діяльності правоохоронних органів в напрямку подолання корупції в военній сфері необхідно нарощувати консолідацію зусиль шляхом проведення спільних операцій, обміну оперативною інформацією, реформувати відомства у відповідності до передових технологічних можливостей сьогодення, автоматизувати рутинні дії, як наслідок, вивільнити більше часу для отримання оперативної інформації, впроваджувати в діяльність програми на базі штучного інтелекту, що підвищить ефективність роботи відомств, налагоджувати взаємодію з іншими суб'єктами протидії корупції в оборонній сфері, які не відносяться до правоохоронних органів, співпрацювати з громадськістю з метою отримання оперативної інформації, на законодавчому рівні урегулювати інститут інформаторів – викривачів, нарощувати співпрацю з журналістами розслідувачами.

Ключові слова: запобігання корупції, корупція, суб'єкти, обороно-промисловий комплекс, військова сфера.

The scientific article proves that in order to prevent and fight against corruption and risks in the middle of the defense-industrial complex, it is necessary to take a number of complex measures, such as the total digitalization of all processes related to its work, in order to exercise total control over the work of officials authorized to ensure the functioning of the defense complex, control over the movement of funds and other important aspects. The ultimate goal of these measures is complete transparency of all processes taking place in the defense industry. At the same time, the successful work of entities authorized to prevent and combat corruption in the military sphere is a key tool in combating this negative phenomenon. The creation of supervisory bodies with the participation of representatives of international partners is another significant step forward in the development of the state program to combat corruption in the defense sector. In order to improve the activities of law enforcement agencies in the direction of overcoming corruption in the military sphere, it is necessary to increase the consolidation of efforts by conducting joint operations, exchanging operational information, reforming agencies in accordance with today's advanced technological capabilities, automating routine actions, as a result, freeing up more time for obtaining operational information, to implement programs based on artificial intelligence that will increase the efficiency of the departments, to establish cooperation with other subjects of anti-corruption in the defense sphere that do not belong to law enforcement agencies, to cooperate with the public in order to obtain operational information, to regulate the institute at the legislative level whistleblowers, to increase cooperation with investigative journalists.

Key words: prevention of corruption, corruption, subjects, defense-industrial complex, military sphere.

Постановка проблеми. Корупція – це внутрішній ворог, що атакує будь-яку країну з середини, підриваючи рівність її громадян перед зобов'язаннями за суспільним договором та законами, що забезпечують свободу реалізації власного потенціалу кожного громадянина і суспільства в цілому. Особливу небезпеку для України вона створює в період надання відсічі збройній агресії росії. В умовах критичної нестачі ресурсів та в час, коли країна бореться за своє існування, це ганебне явище становить загрозу національній безпеці. Незаконне протиправне особисте збагачення, здобуте шляхом розкрадання коштів та майна, що мусило б бути використане в інтересах українського війська та покрити його потреби, виглядає абсолютно ідентично державній зраді. Саме тому українською владою вживається ряд заходів, спрямованих на самоочищення та виявлення корупціонерів в рядах посадовців оборонно-промислового комплексу. Боротися з корупцією допомагають міжнародні

партнери України. Яскравим прикладом співпраці є домовленість, що «при двох закупівельних агенціях Міністерства оборони, які опікуються тиловим забезпеченням армії та закупівлею озброєння і техніки, з'являється наглядові ради, до яких увійдуть і основні міжнародні партнери України [1]. Головними ж суб'єктами боротьби та протидії корупції в оборонній галузі є Національне антикорупційне бюро, до компетенції якого віднесено розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією посадових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище, спеціальна антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання та протидії корупції, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань. За тісної взаємодії з Міністерством оборони України вищеперераховані правоохоронні органи несуть основний тягар протидії такому надзвичайно небезпечному явищу, як корупція в оборонно-промисловому комплексі.

Дана тема є актуальною і такою, що потребує детального вивчення та аналізу, так як від успіху боротьби з корупцією в оборонній промисловості залежить існування та незалежність країни. Діяльність суб'єктів, уповноважених на боротьбу з вище окресленим негативним явищем, представляє інтерес в рамках її дослідження та напрацювання рекомендацій практичного характеру спрямованих на подолання корупції в галузі оборони. Від ефективності діяльності суб'єктів протидії корупції в сфері оборонно-промислового комплексу (ОПК) залежить територіальна цілісність України, її демократичність, відданість закріпленому в Конституції України стратегічному курсу – незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, життя, здоров'я та добробут громадян України. Саме дослідження діяльності правоохоронних органів в вищеописаному контексті є надважливим і обумовленим потребами часу.

Стан дослідження проблеми. Дослідженням корупції в оборонно-промислового комплексу України прямо та опосередковано займалися такі вчені як: М.О. Петрушко та І.В.Костенко вивчали «корупцію в військовій сфері» [2]; Бондаренко О.С. дослідив «корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період, надавши їх характеристику та заходи нівелювання»[3]; А.О. Сарат та М.В.Буряк проаналізували «корупцію в оборонно-промисловому комплексі як загрозу національним інтересам і національній безпеці України» [4]; С.О. Кожушко провів дослідження «стану корупційної злочинності в оборонно-промисловому комплексі України» [5]. Не дивлячись на достатню кількість наукових досліджень, проведених провідними вченими в даному напрямку, проблема корупції в оборонному комплексі є дуже чутливою і такою, що потребує додаткового вивчення та спрямування більшої кількості сил та засобів на її подолання. Існуючі ризики, що несе із собою такий негативний фактор як корупція в ОПК, обумовлює необхідність і актуальність даного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження діяльності суб'єктів уповноважених на протидію корупції в оборонній сфері та в оборонно-промисловому комплексі в тому числі, є вивчення особливостей діяльності таких правоохоронних органів, як НАБУ, САП, ДБР, СБУ, а також НАЗК в контексті їх протидії вищезазначеному небезпечному явищу, є одним з найсерйозніших викликів для держави та вкрай небезпечною загрозою в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, подолання якої є критичною потребою, що обумовлена реаліями сьогодення, а саме необхідністю забезпечення спроможності держави щодо захисту її суверенітету, життя та здоров'я населення, збереження територіальної цілісності. Важливим елементом даного дослідження є аналіз ефективності роботи вищезазначених правоохоронних органів в рамках антикорупційної діяльності в сфері ОПК та напрацювання практичних рекомендацій щодо її покращення.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна дослідження обумовлена напрацьованими практичними рекомендаціями щодо впровадження нових методів та підходів до протидії корупції в оборонній сфері. Так, як в рамках сьогодення корупція є ворогом, здатним знищити країну з середини, результати дослідження можуть бути впроваджені в практику та принести користь країні, створивши додаткові важелі протидії та запобігання розкраданню державного майна оборонно-промислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. В умовах надання відсічі збройній агресії росії оборонно-промисловий комплекс є однією з основних державних інституцій, від ефективності діяльності якої залежить існування України у вигляді незалежної, демократичної, суверенної держави, так як він є фундаментом оборонної спроможності українського війська. По своїй суті «оборонно-промисловий

комплекс України – це сукупність науково-дослідних, випробувальних організацій і виробничих підприємств, які виконують розробку, виробництво і постановку на озброєння військової та спеціальної техніки, спорядження, боєприпасів, як для збройних сил України, так і на експорт» [6]. Підприємства, що належать до ОПК України, виготовляють танки, артилерійські снаряди, бронетехніку різного типу, ракети та пускові комплекси до них, велику кількість стрілецької зброї, різного калібру і типу, боєприпаси, протитанкові та протипіхотні міни, обладнання для зв'язку, бронижелети, каски, захисне спорядження проти біологічної та хімічної зброї, тощо.

Маємо можливість констатувати, що Міноборони України має чинних контрактів на закупівлю озброєння та військової техніки на суму 582,2 мільярда гривень. Майже 50% з них укладено з українськими виробниками» [7]. Насиченість вітчизняного ОПК фінансами є привабливим фактором для корумпованих чиновників. Тому контроль за діяльністю всіх потужностей ОПК та рухом фінансових коштів мусить бути тотальний.

В такий визначальний для долі країни період корупція в оборонній сфері є внутрішнім ворогом, який загрожує існуванню держави не менше зовнішнього. Для протидії корупції в оборонному секторі вкрай важливо визначити пріоритетність антикорупційних заходів і впроваджувати комплексні стратегії. Це включає створення міцної законодавчої бази та регуляторних механізмів, забезпечення прозорості в процесах оборонного бюджету та закупівель, сприяння підзвітності та нагляду, а також заохочення участі організацій громадянського суспільства та незалежних ЗМІ [3]. Тому діяльність суб'єктів, уповноважених на протидію даному негативному явищу у вищевказаній сфері, набуває пріоритетного для держави значення. До таких суб'єктів відносяться: Національне антикорупційне бюро України, Спеціальна антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання і протидії корупції, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України. Саме на них покладено основний тягар протидії злочинам в сфері корупції в оборонно-промисловому комплексі. СБУ, НАБУ і ДБР уповноважені на здійснення досудового розслідування по корупційним злочинам. Підслідність може вар'юватися в залежності від наступних факторів: наслідки корупції у вигляді загрози державному суверенітету та національній безпеці, посада осіб, що причетні до злочинів даного типу, тощо. НАБУ, до прикладу, здійснює розслідування злочинів, вчинених топ-посадовцями української влади, що займають або займали на момент вчинення злочину особливо відповідальне становище; СБУ проводить досудове розслідування корупційних злочинів, у разі якщо вони несуть з собою загрозу державній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету. Тому СБУ має пріоритет в підслідності корупційних злочинів в сфері оборонно-промислового комплексу, так як злочини, вчинені відносно цієї сфери, загрожують національній безпеці. Справедливо відмітити, що оперативні підрозділи ДБР, СБУ і дективи НАБУ уповноважені на збір фактичних даних, що вказують на ознаки корупції, і втому числі в оборонній сфері. Саме тому виявлення та документування злочинів даного типу належить до компетенції всіх вищеперахованих правоохоронних органів, а визначення підслідності і подальше проведення досудового розслідування відбувається за участі Офісу Генерального прокурора і варіюється в залежності від обставин злочинного діяння. Робота, спрямована на виявлення, документування та притягнення до юридичної відповідальності зрадників, колаборантів, в тому числі тих, що перебувають на посадах в органах державної влади та уповноважені на організацію функціонування оборонно-промислового комплексу, є комплексною, важкою, та такою, що потребує активізації і залучення багатьох фінансових та людських ресурсів. В умовах надання між-

народними партнерами фінансової та військової допомоги Україні значні інвестиції здійснюються ними в військову сферу і в оборонно-промисловий комплекс в тому числі, тому необхідно забезпечити повну прозорість та підзвітність використання даних ресурсів виключно для потреб захисту держави, унеможливити будь-які зловживання з боку різного роду посадових осіб, причетних до діяльності українського ОПК та військової сфери загалом. Від цього залежить імідж України на міжнародній арені, як наслідок, і фінансова, військова та матеріально-технічна допомога від країн партнерів, яка є необхідною в реаліях сьогодення.

Важливими кроками на шляху до подолання корупції в військовій сфері є створення в Україні спеціальних наглядових органів, до повноважень яких буде входити моніторинг діяльності підприємств, і в тому числі тих, що входять до складу оборонно-промислового комплексу України. До складу таких органів увійдуть представники Міністерства оборони США, Євросоюзу, інших країн партнерів. Вищеописані наглядові та контролюючі інституції з початком їх функціонування стануть одним із додаткових суб'єктів запобігання та протидії корупції в військовій сфері. Антикорупційна діяльність НАЗК також має значний вплив на прозорість функціонування оборонно-промислового комплексу. Відомство надає рекомендації органам державної влади щодо організації їх діяльності виключно в рамках чинного законодавства, проводить планові та позапланові перевірки, здійснює моніторинг способу життя державних службовців, що ускладнює корумпованим чиновникам здійснення їх незаконних оборотів, і нерідко призводить до ідентифікації таких осіб та притягнення їх до юридичної відповідальності. В разі виявлення нерухомості чи фінансових активів, походження яких пояснити не можливо, та які значно перевищують доходи особи, що володіє ними, НАЗК направляє відповідні матеріали до САП і розпочинаються детальні перевірки, а в разі виявлення ознак кримінального правопорушення відкриваються кримінальні провадження та розпочинається досудове розслідування.

Прагнення української влади до ліквідації корупції в сфері оборони окреслюється створенням у 2023 році у Міністерстві оборони України Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції [8]. Необхідність прийняття рішення про створення такого органу назріла давно, тому практична його реалізація була лише питанням часу. Даний департамент по суті є також суб'єктом, уповноваженим на запобігання та протидію корупції в військовій сфері. Враховуючи доступ даного відомства до внутрішніх документів та рівень його контролю за внутрішніми процесами, що відбуваються в українському ОПК та інших інституціях військової сфери, від його тісної співпраці з правоохоронними органами і її результативності істотно залежить успіх в викориненні корупції в вищеописаній сфері.

Варто відзначити, що досить важливою є консолідація зусиль всіх правоохоронних органів, що є суб'єктами уповноваженими на протидію корупції в оборонній сфері, з метою цілкового її викоринення. Спільні операції, оперативні-розшукові заходи, використання агентурної мережі, постійний обмін інформацією безальтернативно мусять забезпечити результат в подоланні корупції в оборонно-промисловому комплексі. Прикладом такої консолідації зусиль є активна співпраця оперативних підрозділів СБУ зі слідчими ДБР. Так, працівники ДБР спільно з СБУ викрили посадовців однієї з військових частин Київщини на оборудках з харчами для їх особового складу на мільйони гривень. Махінації здійснювались в умовах воєнного стану. До організованої групи входили військовослужбовці та працівники військової частини, які вступили у змову з приватними підприємцями та продавали у магазинах, ресторанах та базарах частину продуктів,

призначених для бійців. Вони забирали щонайменше 30% продуктів зі складу, зменшуючи відповідно добові норми. На даний час отримано докази щодо привласнення щонайменше 5 млн грн. [9]. Подібних прикладів колоборації даних відомств достатньо багато. Таким чином співпраця такого типу крок по кроку веде до викоринення корупції в військовій сфері.

Роль громадськості також має зрости. Активна участь організацій громадянського суспільства в процесах післявоєнного відновлення може допомогти запобігти корупції в оборонному секторі та боротися з нею. Громадянське суспільство може контролювати витрати на оборону, підвищуючи обізнаність про ризики та наслідки корупції. Їхня участь може створити умови для змін і сприяти розробці ефективних антикорупційних стратегій [3]. Враховуючи значний рівень секретності процесів, що відбуваються в українському ОПК та військовій сфері загалом достатньо важко зробити їх діяльність інформаційно прозорою, так як це негативно може вплинути на обороноздатність країни. Але корупціонери завдають значно більшої шкоди, тому представників громадськості слід активно запрошувати в якості учасників до різних наглядових рад, з метою підвищення ефективності діяльності інституцій такого типу.

З метою посилення контролю за фінансовими потоками та матеріальними ресурсами необхідно застосувати новітні технології, такі як штучний інтелект. Доцільно було б створити на його базі програму, що буде в режимі 24/7 здійснювати моніторинг грошей та ресурсів оборонної промисловості, та виявляти всі невідповідності, махінації в фінансових звітах, встановлюватиме осіб відповідальних за їх появу, а також надсилатиме в автоматичному режимі електронні звіти про виявлення таких подій в правоохоронні органи, збиратиме фактичні дані, що вказують на правопорушення в даній сфері, а також дані, що можуть підтверджувати чи спростовувати причетність конкретних посадових осіб до таких явищ. Створення окремої бази для реєстрації всього майна що належить до оборонно-промислового комплексу, впровадження ідентифікаційних номерів для одиниць зброї, трекінгової системи нагляду за її переміщенням, знизили б вірогідність виникнення зловживань. Діджиталізація контролю за роботою оборонно-промислового комплексу може принести користь в аспектах розрахунку штучним інтелектом кількості зброї, що потрібна українському війську для виконання тих чи інших завдань оборони, моніторингу швидкості використання боєприпасів, аналізу ситуації на фронті використовуючи новітні технології, на основі прогнозування та моделювання майбутньої ситуації на полі бою, створення звітів та рекомендацій для вищого військового керівництва країни, що могло б оптимізувати діяльність українського війська. Також автоматизація процесів виготовлення озброєння за рахунок впровадження штучного інтелекту є напрямком розвитку даної галузі, в якому слід рухатися.

Наступним істотним кроком може бути тотальна діджиталізація роботи суб'єктів, уповноважених на протидію та запобігання корупції в оборонній промисловості, що оптимізувало б роботу цих відомств. Електронний помічник слідчого на базі штучного інтелекту може автоматизувати велику частину рутинної роботи та тримати під контролем стан провадження по кожній справі, інформувати правоохоронців про необхідність вчинення тих чи інших процесуальних дій, тим самим звільнивши більше часу для особового складу для отримання оперативної інформації.

Висновки. Оборонно-промисловий комплекс України отримує значні інвестиції від західних партнерів, його потужності постійно зростають, тому водночас з цим збільшуються корупційні ризики. Діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, що направлена на запобігання та протидію корупції в сфері ОПК, набуває в реаліях

сьогодення критичної важливості, і її ефективність – це запорука стабільності в забезпеченні українського війська потрібними засобами, зброєю та іншими необхідними речами у відповідності до його потреб.

Для запобігання та боротьби з корупційними проявами та ризиками в середині обороно-промислового комплексу необхідно вживати ряд комплексних заходів, таких як тотальна діджиталізація всіх процесів пов'язаних з його роботою, з метою здійснення тотального контролю за роботою чиновників, уповноважених на забезпечення функціонування оборонного комплексу, контролю за рухом коштів та іншими важливими аспектами. Кінцевою метою цих заходів є повна прозорість всіх процесів, що відбуваються в оборонно-промисловій індустрії. Водночас, успішна робота суб'єктів, уповноважених на запобігання та протидію корупції в військовій сфері, є ключовим інструментом в протидії даному негативному явищу. Велика кількість кримінальних проваджень, пов'язаних з оборонною сферою та висока результативність в притягненні багатьох зловмисників до юридичної відповідальності є наслідком злагодженої та консолідованої роботи таких правоохоронних органів як ДБР, НАБУ, САП, СБУ,

НАЗК. Антикоруptionний департамент при Міністерстві оборони також може бути органом для значного підсилення боротьби та протидії ганебному явищу корупції в сфері оборони. Створення наглядових органів за участі представників міжнародних партнерів є ще одним вагомим кроком вперед у відношенні розвитку державної програми щодо подолання корупції в оборонній сфері.

З метою поліпшення діяльності правоохоронних органів в напрямку подолання корупції в воєнній сфері необхідно нарощувати консолідацію зусиль шляхом проведення спільних операцій, обміну оперативною інформацією, реформувати відомства у відповідності до передових технологічних можливостей сьогодення, автоматизувати рутинні дії, як наслідок, вивільнити більше часу для отримання оперативної інформації, впроваджувати в діяльність програми на базі штучного інтелекту, що підвищить ефективність роботи відомств, налагоджувати взаємодію з іншими суб'єктами протидії корупції в оборонній сфері, які не відносяться до правоохоронних органів, співпрацювати з громадськістю з метою отримання оперативної інформації, на законодавчому рівні урегулювати інститут інформаторів – викривачів, нарощувати співпрацю з журналістами розслідувачами.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 При закупівельних агенціях Міноборони з'являться наглядові ради за участі міжнародних партнерів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3817730-pri-zakupivelnih-agenciah-minoboroni-zavlatsa-nagladovi-radi-za-ucasti-miznarodnih-partneriv.html>.
2. Петрушко І.О., Костенко І.В. Запобігання корупції в військовій сфері. *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. С. 113 – 118.
3. Бондаренко О.С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період, характеристика та заходи нівелювання *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 323 – 327. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284793>.
4. Сарат А.О., Буряк М.В. Корупція в оборонно-промисловому комплексі як загроза національним інтересам і національній безпеці України. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. зб. тез доп. І Всеукр. курсант.-студент. наук.-практ. конф. (16 черв. 2017 р., м. Харків) / МОН України ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків, 2017. С. 131 -135.
5. Кожушко С.О. Стан корупційної злочинності в оборонно-промисловому комплексі України. *Наше право* № 4, 2021. С. 114 - 122.
6. Велика Українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9E%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
7. Майже половина оборонних контрактів Міноборони укладена з українським ОПК. URL: <https://web.archive.org/web/20240425084520/https://mil.in.ua/uk/news/majzhe-polovyna-oboronnyh-kontraktiv-minoborony-ukladena-z-ukrayinskym-opk/>.
8. Будін А. Після «яєчного скандалу» Міноборони України створило департамент для боротьби з корупцією. УНІАН: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/society/minoboroni-ukrajini-stvorilo-departament-z-pitan-viyavlennya-korupciji-12180288.html>. 9.
9. На Київщині ДБР викрило посадовців військової частини на мільйонних оборудках з харчами для особового складу. URL: <https://dbr.gov.ua/news/na-kiivshhini-dbr-vikrilo-posadovciv-vijskovoi-chastini-na-milijonnih-oborudkah-z-harchami-dlya-osobovogo-skladu>.